

**ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΗ ΠΕΤΡΑΚΗ**

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Β. ΑΝΤΟΥΡΑΚΗ

ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΗ ΠΕΤΡΑΚΗ

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Β. ΑΝΤΟΥΡΑΚΗ
Καθηγητού Χριστιανικής Τέχνης της Θεολογικής Σχολής

Α' Ιστορικά στοιχεία ιδρύσεως και παρουσίας της Μονής

Τò καθολικό τῆς μονῆς Πετράκη ἢ Ταξιαρχῶν βρίσκεται στοὺς πρόποδες τοῦ Λυκαβητοῦ, κοντὰ στὸ Νοσοκομεῖο «Εὐαγγελισμός». Πρόκειται γιὰ ἀξιόλογο μνημεῖο, μουσεῖο χριστιανικῆς τέχνης, μὲ ἔντονη καὶ διαρκὴ λατρευτικὴ ζωὴ ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ του μέχρι σήμερα. Τιμᾶται στὸ ὄνομα τῶν Ἀσωμάτων Ταξιαρχῶν, ἐπωνυμία ποὺ ἔλαβε τὸν 17ο αἰῶνα ἀπὸ τὸν ἀνακαινιστὴ τῆς μονῆς, μοναχὸ Παρθένιο Πετράκη, ἰατρό, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴ Δημητσάνα. Ἀπὸ τὴν ἴδια οἰκογένεια ὑπῆρξε σειρὰ ἡγουμένων, ὅπως οἱ: Παρθένιος, Ἰωακείμ, Δαμασκηνός, Σεραφεῖμ, Ἀνθιμος, Διονύσιος καὶ ἄλλοι. Προηγουμένως, ὁμως, ἡ μονὴ ὀνομαζόταν καὶ Κουκοπούλη, ἴσως ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ ἢ εὐεργέτη της. Ἡ ἀρχικὴ μονὴ δύναται νὰ χρονολογηθεῖ στὸν 9ο-10ο αἰῶνα, ἀλλὰ ἔχει ὑποστῆ ἀλλεπάλληλες μετασκευές καὶ ἀνακαινίσεις, ὅπως τὸν 15ο αἰῶνα, καθὼς καὶ τὰ ἔτη: 1689, 1704, 1719, 1804, 1938-40, 1960-71 κ.ἄ. Ἀπὸ τὰ λείψανα ποὺ σώζονται ἀπὸ τὸν προηγούμενο βίο τῆς μονῆς καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς περιγραφές καὶ ἀναμνήσεις μοναχῶν, ἰδιαίτερα τοῦ ἱερομονάχου Εὐσεβίου Μπιλάλη, μποροῦμε νὰ ἀναπαραστήσουμε τὴν ἀρχικὴ διάταξη τῶν κτισμάτων.

Πίσω ἀπὸ τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς ὑπῆρχε **κρήνη**, τῆς ὁποίας τὸ νερὸ ἐρχόταν ἀπὸ τὸ Λυκαβητὸ μὲσω ὑδραγωγείου ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πηγὴ. Σχετικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ μονὴ ἀντλοῦμε ἀπὸ ἐντοιχισμένη (ἄλλοτε στὴν κρήνη) ἀνάγλυφη βυζαντινὴ πλάκα, στὴν ὁποία ὑπάρχει ἡ ἐξῆς πολὺ ἀνορθόγραφη ἐπιγραφή: «1672. Ἀνακαινήσω ὦ Ἀσόματος οὗτος ἐπὶ ἐξόδου καὶ κόπου

αὐτοῦ Παρθενίου ἱερομονάχου εἰατροῦ, ἑωνήα εἰ μνήμη αὐτοῦ. 1680 ἀνακαινήστη τὸ κουτήτο τοῦ Ἀσομάτου ἐπὶ ἐξόδου καὶ φρονήσεως Λεονάρδου Τατάκου, ἑωνήα ἢ μνήμη αὐτοῦ». Ἡ καταστροφή τῆς παλαιᾶς κρήνης δὲν ὑπῆρξε πλήρης, διότι ὁ πυρήνας τῆς —ἀρχαιολογικὸ λείψανο ἀπὸ λευκὸ μάρμαρο— ἀναδομήθηκε μὲ σύγχρονους κιονίσκους καὶ γλυπτὰ καὶ ἀποτέλεσαν τὴν καινούρια κρήνη, ποὺ βρίσκεται ἀριστερὰ πρὸς τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ περιβόλου, ἀπὸ τὸ ἔτος 1855, σύμφωνα μὲ σχετικὸ χάραγμα.

Νοτιοανατολικά τῆς κρήνης βρισκόταν: ἡ **τράπεζα** μὲ τὸ **ἡγουμενεῖο** τῆς μονῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ **ἑστία**. Ἡ τράπεζα κατέληγε σὲ κόγχη καὶ διατηροῦσε τοιχογραφίες, τὴ Θεοτόκο ἔνθρονη μὲ τὸν Ἰησοῦ στὴν ἀγκαλιά, καὶ στοὺς τοίχους ὀλόσωμους τοὺς ἁγίους Θεοδόσιο καὶ Μ. Ἀθανάσιο νὰ κρατοῦν στὰ χέρια τους εἰλητάρια. Στὴ νότια πλευρὰ εἶχαν ἐντοιχιστεῖ ἐπιγραφές πάνω ἀπὸ ὠραῖο βυζαντινὸ ἐπιστύλιο, στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ὁποῖου εἰκονίζονται δύο κριοὶ (ὄχι σφίγγες, ἄποψη Μ. Σωτηρίου) ἐκατέρωθεν κυκλωτερῶν κοσμημάτων καὶ σταυροῦ. Ἡ μεγαλογράμματη ἐπιγραφή περιεῖχε τὰ ἑξῆς: «*Κατὰ τὸ ΑΨΑΓ' (1733) ἀνακαινίσθη τὸ παρόν δι' ἐξόδου καὶ φροντίσεως Δαμασκυνοῦ ἱερομονάχου καὶ ἡγουμένου*».

Τὸ ἔτος 1798 ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς, γιὰ νὰ τὴν ἀσφαλίσῃ ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τὴν διακοσμήσῃ, κατασκεύασε **περίβολο** καὶ **πυλώνα**. Πάνω ἀπὸ τὴν πύλη ἐνετοιχίσε ὠραῖο βυζαντινὸ ἐπιστύλιο στολισμένον μὲ ἄνθη καὶ σταυρὸ στὸ κέντρο. Αὐτὸ ἀφαιρέθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ του θέση κατὰ τὴ διάρκεια κάποιας νεώτερης ἀνακαινίσεως καί, ἀφοῦ χωρίστηκε σὲ δύο μέρη, βρίσκεται ἤδη στὴν αὐλὴ τῆς μονῆς, δεξιὰ μπροστὰ στὸ καθολικὸ, πάνω σὲ κάποιο βάθρο πρὸς τὸ νότιο ἄκρο. Ἡ καλαισθητὴ ἐπιγραφή μὲ κομψὰ κεφαλαῖα γράμματα βυζαντινῆς ἀπομιμήσεως, ποὺ εἶναι χαραγμένη πάνω σὲ αὐτὸ περιέχει τὰ ἑξῆς: «*Αὕτη ἡ τῆς σεβασμίας μονῆς τῶν Ἀσωμάτων περιοχὴ ἐγένετο δι' ἐπιμελείας καὶ οἰκείας δαπάνης τοῦ πανοσιωτάτου καθηγουμένου κυρίου Διονυσίου Πετράκη ἐν τῷ ΑΨΨΗ (1798) σωτηρίῳ ἔτει ἐν μηνί Μαρτίῳ*».

Ὁ εἰσερχόμενος στὸν περίβολο τῆς μονῆς (ἀπὸ τὴ σημερινὴ ὁδὸ Ἰωάννου Γενναδίου) ἀντικρίζῃ τὸ ἐπιβλητικὸ καθολικὸ τῆς. Μπροστὰ του βρίσκονται τμήματα μονόλιθων μαρμάρινων **κιόνων**. Κοντὰ στὸν **τάφο** τοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους, ἱεροκέρυκος καὶ συγγραφέως Κωνσταντίνου Οἰκονόμου (ποὺ ἰδρύθηκε σύμφωνα μὲ σχετικὴ ἔνδειξη τὸ 1857) βρίσκεται στὴ νότια πλευρὰ τοῦ περιβόλου μικρὴ ἀρχαϊκὴ **ἐπιτύμβια πλάκα**, ποὺ εἰκονίζει ἄνθος στὸ πάνω μέρος καὶ τὸ κάτω ἔχει ἐπιγραφή καὶ δίπλα πεταλόσχημο ἀπὸ φαιδὸ μάρμαρο μὲ ἐλαφρὲς διακοσμήσεις (ἀνάγλυφους ἀστέρες, κυκλικὴ παρυφὴ ἀντὶ πλαισίου κτλ.) κομμάτι ἀπὸ **τόξο**, ποὺ ἴσως χρησιμοποιήθηκε στὸ παρελθὸν σὲ κάποια πύλη εἰσόδου ἢ σὲ θολωτὸ τάφο κάποιου ἐπισήμου

προσώπου. Ἀπὸ τὶς **σαρκοφάγους** ποὺ βρίσκονται στὸν περίβολο ἔχει σωθεῖ μία χωρὶς κάλυμμα, τοποθετημένη στὸ μέσον τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ καθολικοῦ. Στὴ βόρεια πλευρὰ του, κυρίως ἔχουν ἐντοιχιστεῖ ἀρχιτεκτονικὰ βυζαντινὰ **κομμάτια** (κιόνων, ἐπιστυλίων, πλακῶν μὲ γλυπτὰ κτλ.). Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι: ὁ χώρος ὅπου ἰδρύθηκε ἡ μονὴ ἀνήκε σὲ ἀρχαῖο Ἱερὸ μὲ ἐπιβίωση μέχρι καὶ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους (6ος - 7ος μ.Χ. αἰώνας). Σημειωτέον ὅτι τὰ εἰδωλολατρικὰ (κλασικά;), καθὼς καὶ τὰ παλαιοχριστιανικὰ ἴχνη (ὑπολείμματα) εἶναι σήμερα ἐλάχιστα· τὰ περισσότερα ἔχουν ἐξαφανισθεῖ!

Μεταγενέστερη ἐπιγραφή—πάνω στὸ ΝΑ κίονα τοῦ κυρίως ναοῦ— ἀναφέρει τὰ ἐξῆς σπουδαῖα ἱστορικὰ στοιχεῖα: «Τω ΑΧΟΓω (=1673) ΕΤΕΙ / ΕΛΘΩΝ Ο ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ ΚΥΡ ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ ΠΕΤΡΑΚΗΣ Ο Κ(ΑΙ) ΙΑΤΡΟΣ ΕΚ ΤΕ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΕΝ ΤΩ ΝΑΩ / ΤΩΝ ΠΑΜΜΕΓΙΣΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ. Κ(ΑΙ) ΕΥΡΩΝ ΑΥΤΟΝ ΣΕΣΑΘΡΩΜΕΝΟΝ Κ(ΑΙ) ΠΑΝ / ΕΡΗΜΟΝ, ΜΕΤ' ΟΥΚ ΟΛΙΓΩΝ ΑΓΩΝ(ΩΝ) Κ(ΑΙ) ΔΑΠΑΝ(ΩΝ) ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΕ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΜΟΝΗΝ ΚΤΙΡΙΑ Κ(ΑΙ) ΥΠΟΣΤΑΤΙΚΑ, ΑΠΕΒΙΩΣΕ ΤΩ ΑΧΠΦω (=1686). ΜΕΤ' ΑΥΤΟΝ ΕΔΙΑΔΟΧΕΥ / ΣΕΝ Ο ΑΝΕΨΙΟΣ ΑΥΤΟΥ ΕΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΙΣ ΚΥΡ ΙΩΑΚΕΙΜ ΚΑΛΩΣ Κ(ΑΙ) ΘΕΑΡΕ/ΣΤΩΣ ΖΗΣΑΣ, ΕΙΣ ΑΥΞΗΣΙΝ ΕΠΑΝΗΚΕ ΤΟ ΜΟΝΥΔΡΙΟΝ ΤΟΥΤΟ. ΤΩ ΔΕ ΑΨΦω (=1706) ΕΠΑΝ/ΗΛΘΕ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΕΙΣΕ ΜΑΚΑΡΙΩΤΗΤΑ. ΑΝΤ' ΑΥΤΟΥ ΔΙΑΔΟΧΕΙ Ο ΝΥΝ ΤΡΙΤΟΣ / ΑΝΕΨΙΟΣ Ο Κ(ΑΙ) ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΙΣ ΠΑΝΟΣΙΩΤΑΤΟΣ Κ(ΑΙ) ΕΜΠΗΡΟΣ ΙΑΤΡΟΣ ΚΥΡ / ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, ΟΣ ΤΩ ΤΩΝ ΑΥΛΩΝ ΣΘΕΝΕΙ, ΜΙΖΟΝΑ Κ(ΑΙ) ΒΕΛΤΙΩΝΑ ΤΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ / ΕΚΑΤΟΡΘΩΣΕΝ, Κ(ΑΙ) ΕΚ ΤΩΝ ΑΓΩΝ(ΩΝ) Κ(ΑΙ) ΔΑΠΑΝ(ΩΝ) ΑΥΤΟΥ ΤΕ Κ(ΑΙ) ΤΩΝ ΣΥΝ ΑΥΤΩ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΩΝ ΤΕ Κ(ΑΙ) / ΜΟΝΑΧΩΝ, ΑΝΤΙΣΤΟΡΙΘΗ Ο ΘΕΙΟΣ Κ(ΑΙ) ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ ΟΥΤΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟ ΒΗΜΑ, ΩΣ ΟΡΑΤΑΙ ΣΗΜΕΡΟΝ. ΚΑΤΑ ΤΩ ΑΨΙΘ'ω (=1719), ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΩ ΚΔ' / (ΧΕΙΡ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΥ ΕΚ ΠΟΛΕΩΣ ΑΡΓΟΥΣ.» (Ἡ τελευταία σειρὰ λείπει ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς...).

Β' Ἀρχιτεκτονικὰ καὶ Γλυπτὰ στοιχεῖα τῆς Μονῆς

Τὸ καθολικὸ τῆς ἱ. μονῆς Πετράκη εἶναι **τρίκογχος ναός, σὲ τύπο τετρακίονιου ἐγγεγραμμένου σταυροειδοῦς μὲ τροῦλλο** καὶ ἀνήκει στὴν τελευταία φάση τῶν μεταβατικῶν ναῶν. Ἔχει τὰ βασικὰ ἀρχιτεκτονικὰ γνωρίσματα τῆς «σχολῆς - ἐνότητος» τῆς Κπόλεως, ἡ ὁποία μὲ τὸ σύνθετο τετρακίονιο τύπο δίνει περισσότερον χωρὸν στὸ Ἱερὸ, ὥστε νὰ χωρέσει τὸ πολυάριθμον ἱερατεῖο. Τὸ ἀρχικὸ κτίσμα, ἂν καὶ ἔχει ὑποστῆ μερικὲς μεταγενέστερες ἐπισκευές, ἐν τούτοις διατηρεῖ τὰ βασικὰ του χαρακτηριστικὰ. Τὸν

τρούλλο στηρίζουν οί τέσσερις **κίονες**, οί δύο στόν κυρίως ναό και οί άλλοι μέσα στο ιερό. Εΐναι μονόλιθοι, με *διαφορετικά* άρχαϊα (Ιωνικά και κορινθιακά) *κιονόκρανα*. Στα δυτικά ύπήρχε **νάρθηκας**, του όποιου σώζεται ένα μικρό τμήμα του. Μεταγενέστερα ό άρχικός ναός διευρύνθηκε με προσθήκη *δύο ναρθήκων*. Έξ αυτών ό έσωτερικός (λίτη) στεγάζεται με ιδιαίτερο κομψό *τρούλλο* και έγκάρσιες καμάρες, ένώ ό έξωτερικός (κτίσμα του 1804) με μία άπλη καμάρα. Το **σύστημα τοιχοποιΐας** του ναού εΐναι τό *πλινθοπερίβλητο*, που εΐναι έντονότερο στα άνώτερα τμήματα του άρχικού κτίσματος, ένώ τά χαμηλότερα, και ιδιαίτερα εκείνα των προσκολλημένων ναρθήκων, εΐναι κτισμένα *άμελέστερα*. Γενικά εΐναι άφρόντιστο, αλλά συγχρόνως στέρεο και όπτικά Ικανοποιητικό. Τα τελευταία χρόνια τό μνημείο έχει συντηρηθεί από την άρμόδια ύπηρεσία άναστηλώσεως και ή διατήρησή του εΐναι πολύ καλή. Ό έντοιχισμός σε διάφορα σημεία λαξευτών λίθων, κομματιών μαρμάρου και άλλων μελών, που προέρχονται από άρχαιότερο, έχει διακοσμητικό χαρακτήρα.

Οί τρεις **κόγχες** εΐναι έσωτερικά και έξωτερικά *ήμικυκλικές*. Η κεντρική κόγχη άνάγεται πριν από τό 1000 και ένδεχομένως πρόκειται για *παλαιοχριστιανική επιβίωση*. Οί δύο πλάγιες έχουν κάθε μία από ένα δίλοβο παράθυρο, τό όποιο έχει μεγενθυθεί μετά την άγιογράφηση, ένώ ή κεντρική, που εΐναι και ή μεγαλύτερη, έχει *τρίλοβο* παράθυρο, του όποιου οί λοβοί χωρίζονται με λεπτούς μαρμαρίνους κιονίσκους με άνάγλυφα κιονόκρανα. Ό άρχικός **τρούλλος του κυρίως ναού** δέν σώζεται. Ό σημερινός προέρχεται από μετασκευή (ίσως του 15ου αΐωνα) του άρχικού. Η μορφή εΐναι ιδιάζουσα, πρόκειται για κράμα κυκλικού και όκταγωνικού με κοΐλες πλευρές και καμπυλόσχημες γωνίες, διάτρητος έναλλάξ, ώστε να σχηματίζονται τέσσερα μικρά παράθυρα με πλούσιο κεραμικό διάκοσμο, όπως συμβαίνει και στους λοβούς των κογχών. Στις υπόλοιπες πλευρές του τρούλλου σχηματίζονται *«τυφλά άψιδώματα»*. Οί άκμές των λοβών εξέλισσονται διογκωμένες σε ήμίσεια κυλίνδρων. Όλόκληρη την περιφέρεια του τρούλλου περιτρέχουν δύο διακοσμητικές *όδοντωτές ταινίες* ή μία πάνω από τά παράθυρα και ή άλλη παράλληλα προς την πρώτη, ψηλά στην κορυφή κάτω από τό γείσο. Ό **τρούλλος της λιτής** εΐναι πιό μικρός και λιγότερο κομψός από τον κεντρικό, έχει τέσσερα παράθυρα στις αντίστοιχες πλευρές έναλλάξ και ως μοναδική διακόσμηση έχει την παρεμβολή όρθογωνίων κομματιών από λαξευμένους λίθους και πάρους στο σώμα της τοιχοδομίας. Δίπλα στην κυρία είσοδο, από τά δυτικά του καθολικού, έχει προσκολληθεί ένα άπλό **κωδωνοστάσιο**, που άνάγεται στα μέσα του 19ου αΐωνα.

Η προσπέλαση από τή λιτή προς τον κυρίως ναό πραγματοποιείται μέσω

τριών **πυλών**, που διαμορφώθηκαν με την κατεδάφιση του δυτικού τοίχου του αρχικού ναού. Η μεσαία πύλη είναι ευμεγέθης και άψιδωτή, ενώ οι δύο πλάγιες είναι μικρότερες. Η διακοπή της τοιχογραφίας, λόγω της προεκτάσεως του ναού προς τα δυτικά και η προσθήκη δύο κτιστών πεσσών στο σημείο της ενώσεώς του με τη λιτή, υποδηλώνει ότι η επέκταση έγινε μετά την εκτέλεση των τοιχογραφιών, δηλ. μετά το έτος 1719 και όχι πολύ μετά από αυτό. Ἀπέναντι από τους κίονες του κυρίως ἱεροῦ οἱ **παραστάδες** πάνω από τις μακρὲς πλευρὲς στεφανώνονται με λοξότμητο *ἀνάγλυφο ἐπιστύλιο*, δίκη ζωφόρου που ἐκτείνεται σὲ ὁλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ. Τὸ ἐπιστύλιο αὐτὸ φέρει ἀνθικό διάκοσμο ἀπὸ λογχοειδὴ φύλλα καὶ ἐμβόλιμα σταυρικό κόσμημα.

Σὲ ὅσα σημεία διακόπτεται ἡ ἀνάγλυφη αὐτὴ ταινία που προεξέχει, δίδεται μὲ γύψινη ἢ κτιστὴ ἄλλη παρόμοια, στὴν ὁποία ὁ χρωστήρας τοῦ ζωγράφου καλύπτονται μὲ «*ἀσπίδες*» ἢ *καμάρες*. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἰ. Ὁρλάνδου, τὸ ἀρχικό καθολικό εἶναι κτίσμα τοῦ 13ου ἢ 14ου αἰώνα, ἐνῶ οἱ προσθήκες εἶναι πολὺ μεταγενέστερες. Πιθανῶς νὰ παρασύρθηκε ἀπὸ τὴ χρονολογία τῆς ἀγιογραφίσεως. Ὁ ἐπίσης ἀειμνήστος Γ. Σωτηρίου τὸ χρονολογεῖ στὸν 11ο-12ο αἰώνα. Ὅμως, ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτικὰ κυρίως στοιχεῖα μᾶς ὀδηγοῦν στὸν 9ο-10ο αἰώνα. Τέτοια στοιχεῖα εἶναι κατ' ἀρχὴν ὁ *τύπος τοῦ ναοῦ* που ἀνάγεται στὴν τελευταία φάση τῶν μεταβατικῶν ναῶν, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ σύνθετο ἐγγεγραμμένο σταυροειδὴ μὲ τροῦλλο. Οἱ κεραιὲς τοῦ σταυροῦ τῆς βόρειας καὶ νότιας πλευρᾶς, που «*λίγο περισσεύουν*», εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἴδιας ἐποχῆς, ὅπως στὸ ναὸ τῆς Σκριποῦς Βοιωτίας. Ἐπίσης ἡ ἀψίδα καὶ τὰ δίλοβα παράθυρα θυμίζουν *παιλοχριστιανικὸ ναὸ*. Ἴσως ἡ μεσαία ἀψίδα ἀποτελοῦσε τὴν ἀψίδα μίας παιλοῦτερης (;) τρίκλιτης Βασιλικῆς.

Γ' Γραπτὸς διάκοσμος τοῦ Καθολικοῦ

Ἡ ἀγιογράφηση τοῦ καθολικοῦ ἔγινε σὲ *τρεῖς φάσεις*. Στὴν *πρώτη φάση* περιλαμβάνονται λίγα ὑπολείμματα στὸ ἱερὸ βῆμα, που δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν στὰ μέσα τοῦ 15ου αἰώνα, ἴσως «*Προκρητικῆς Σχολῆς*» ζωγραφικῆς. Κατὰ τὴ *δευτέρα φάση* ἱστορήθηκε ὁ κυρίως ναός, τὸ 1719, ἐπὶ τῆς *ἡγουμενίας Δαμασκηνοῦ Πετράκη*, ἀπὸ τὸν γνωστὸ ἀγιογράφο τῆς ἐποχῆς *Γεώργιο Μάρκο* ἀπὸ τὸ Ἄργος, ἀσφαλῶς καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν συνεργατῶν του. Τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου αὐτοῦ «ἀπάλειψαν» μὲ ἀπόξεση ἢ ἐπίχρηση στὴ σχετικὴ ἐπιγραφή, στὸ τόξο τοῦ νοτίου κίονα, οἱ τεχνίτες τῆς ἀναστηλώσε-

ως κατά τη διάρκεια της γενικής συντηρήσεως τοῦ μνημείου. Στὴν *τρίτη φάση*, τέλος, κατατάσσονται οἱ τοιχογραφίες τοῦ νάρθηκα καὶ ἐξωνάρθηκα, οἱ ὁποῖες εἶναι ἔργα τοῦ σύγχρονου ἀγιογράφου Ἰ. Καρούσου, ὁ ὁποῖος ἐπιηρεάζεται ἐν προκειμένῳ ἀπὸ τὸ τεχνοτροπικὸ ρεῦμα τῆς Παλαιολόγειας ζωγραφικῆς ποῦ ἀποκαλεῖται «*ὀγκηρὸ*» ἢ «*κυβιστικὸ*» (τοῦ Μανουὴλ Πανσέληνου κ.ἄ.).

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ κυρίως ναοῦ ξεκινοῦν σὲ ὕψος περίπου 1,50 μ. ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ὅπου ἔχει ἐπιζωγραφιστεῖ ἀπλή διακοσμητικὴ *ταινία*. Πιο ψηλὰ ἔχουν ζωγραφιστεῖ *δλόσωμοι ἄγιοι*, ποῦ κρατοῦν στὸ ἓνα χέρι εἰλητάριο, ἐνῶ μὲ τὸ ἄλλο εὐλογοῦν. Σὲ κάποια σημεία ὑπάρχει «*ὑποψία*» ὅτι ὑπῆρξε νεώτερη ἐπέμβαση. Στὴ *δεύτερη σειρά* τὰ θέματα δὲν εἶναι αὐτοτελή, ἀλλὰ συνδυάζονται μεταξύ τους καὶ δλόκληρη ἢ σύνθεση περικλείεται μέσα σὲ μία ἐντονη κόκκινη γραμμὴ (*ταινία*), χαρακτηριστικὸ τῆς Κρητικῆς Σχολῆς. Στὸ *τύμπανο* τοῦ ναοῦ βρίσκεται ἡ Σταύρωση ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται μόνο τὸ πάνω μέρος τῆς σύνθεσης, καθὼς καὶ μέρος ἀπὸ τὰ πλάγια μὲ τοὺς συσταυρωμένους ληστές, λόγῳ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Στὸν *τροῦλλο* εἰκονίζεται ὁ Παντοκράτωρ, τὸν ὁποῖον περιτρέχει στενὴ *ταινία*. Στὰ *σφαιρικὰ τρίγωνα*, ποῦ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὸν τροῦλλο, εἰκονίζονται οἱ τέσσερις εὐαγγελιστές, ἐνῶ στὴν ποδιά τοῦ τροῦλλου ὑπάρχει διακοσμητικὴ *ταινία*. Στὶς *ἀσπίδες ἢ καμάρες* εἰκονίζονται οἱ οἴκοι τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὸ μετέπειτα ἔργο τοῦ ζωγράφου στὸ ναὸ τῆς Φανερωμένης Σαλαμίνας. Ἐκεῖ ὅμως εἶναι φανερὰ ἐπιηρεασμένος ἀπὸ τὴ δυτικὴ τεχνοτροπία. Πιο χαμηλὰ εἰκονίζονται μορφές Ἀγίων, κατὰ ζεύγη ἢ κατὰ μόνους. Στὶς *καμάρες ἢ ἀσπίδες τοῦ Ἱεροῦ* εἰκονίζονται ὁ Ἰησοῦς Σωτὴρ καὶ ὁ Πατὴρ, ὡς Παλαιὸς τῶν Ἡμερῶν. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ Ἱεροῦ διατηροῦνται σὲ καλύτερη κατάσταση καὶ ἔχουν μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον, ὅπως γιὰ παράδειγμα οἱ Ἱεράρχες τῆς Ἀψίδας. Στὸ *διακονικὸ* ὑπάρχουν μεμονωμένες μορφές Ἀγίων πολὺ καλὰ διατηρημένες, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐκφραστικές.

Τὸ συνεργεῖο τοῦ Γ. Μάρκου διαθέτει μεγάλη καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία. Δὲν ἀφήνει χωρὸ ἀκάλυπτο. Κατορθώνει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο, νὰ χωρέσει καὶ τὸ Δωδεκάορτο. Ὅπου δὲν χωροῦν παραστάσεις, τοποθετεῖ σύμβολα ἢ ὁμοιώματα. Ἡ φύση συγκινεῖ βαθιὰ τοὺς καλλιτέχνες, ἀλλὰ ἀρέσκονται καὶ νὰ ἀντλοῦν τὰ θέματά τους ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ. Χρησιμοποιοῦν λουλούδια καὶ φύλλα, ἀλλὰ καὶ σχέδια ποῦ ἀπεικονίζουν συνδυασμοὺς τῆς γυναικειᾶς καλαισθησίας, ὅπως τὰ βρίσκουμε ἀποτυπωμένα σὲ ἐργόχειρα διαφόρων εἰδῶν, ἐμπνευσμένα ἀπὸ σύγχρονα τουρκοπερσικὰ πρότυπα, ποῦ κατακλύζουν τὴν περίοδο αὐτὴ τὴν Ὀθωμανικὴ αὐτο-

κρατορία. Τὰ ἴδια αὐτὰ σχέδια ἀπαντῶνται: α) στὰ ἐνδύματα τῶν ἀξιωματούχων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰθύνουσας ἑλληνικῆς τάξεως τῶν προεστῶν καὶ κοτζαμπάσηδων, καὶ β) σὲ ἐκκλησιαστικά ἄμφια. Τὰ ἴδια θέματα συγκινοῦν καὶ ἀνάλογα ἔργα τῆς Δυτικῆς Τέχνης. Ἡ Μονὴ Πετράκη ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο γνωστὸ ἔργο τοῦ Γ. Μάρκου στὴν Ἀττικὴ. Ἀπαιτεῖται προσεκτικότερη μελέτη τόσο τῶν εἰκονογραφικῶν προτύπων, ὅσο καὶ τῆς τεχνοτροπικῆς καὶ τεχνικῆς ἐκφραστικῆς γλώσσας τῶν ζωγράφων τοῦ μνημείου. Ἐμφανεῖς εἶναι οἱ ἐπιρροές τῶν δύο μεγάλων Σχολῶν ζωγραφικῆς —Κρητικῆς καὶ Σχολῆς Θηβῶν— στὴν ἐκτέλεση τοῦ εἰκονογραφικοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ. Οἱ καλλιτέχνες διατάσσουν τὰ εἰκονογραφικά τους σύνολα ἀκολουθώντας σὲ γενικὲς γραμμὲς τῆς προτιμῆσεως τῆς Σχολῆς Θηβῶν στὴν παράταξη τῶν σκηνῶν (βλέπε Ἀδελφοὶ Κακαβά). Θέματα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν κρητικὴ εἰκονογραφία τῶν 16ου καὶ 17ου αἰῶνος —ὅπως τὸ «μή μου ἄπτου»— στολίζουσι τοὺς τοίχους τοῦ μνημείου. Ἡ τεχνικὴ καὶ τεχνοτροπικὴ ἐκτέλεση τῶν τοιχογραφιῶν εἶναι σαφῶς ἀνίσου ποιότητος. Οἱ καλλιτέχνες —τουλάχιστον τρεῖς— ἀποδίδουσι, ἄλλοτε μὲ μεγαλύτερη καὶ ἄλλοτε μὲ μικρότερη ἐπιτυχία, σκηνὲς καὶ πρόσωπα ποὺ διέπονται ἀπὸ ἡρεμία καὶ ἱερατικότητα (στοιχεῖα Κρητικῆς Σχολῆς). Τὰ χρώματα, ἄλλοτε πολὺ θερμὰ —μὲ ἔμφαση στὸ κόκκινο καὶ τὶς ἀποχρώσεις του— καὶ ἄλλοτε ψυχρὰ —μὲ ἔμφαση στὸ μπλὲ καὶ τοὺς τόνους του— φανερώνουσι χρωματικὰς ἐπιρροές ἀπὸ τὴν Κρητικὴν καὶ τὴ Σχολὴν Θηβῶν, ἀντίστοιχα. Οἱ μορφές —ἄλλοτε ρόδινες, χαριτωμένες, μὲ σωστὲς ἀναλογίαις καὶ πτυχώσεις ἐνδυμάτων ποὺ ἀκολουθοῦν τὰ μέρη τοῦ σώματος, ἄλλοτε κοντὲς καὶ ἀσύμμετρος μὲ πτυχώσεις στὰ ροῦχα ἀποδοσμένες γραμμικὰ —τονίζουν τὴν ἀνισότητα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφραστικῆς δυνάμεως τῶν ζωγράφων τοῦ μνημείου. Τὰ ἔργα τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Πετράκη ἐξασφάλισαν στὸ Γ. Μάρκου —στὸ χρωστήρα τοῦ ὁποίου ἀνήκουν ἀσφαλῶς οἱ ποιοτικὰ ἀνώτερες τοιχογραφίαι τοῦ ναοῦ— μίαν σημαντικὴν θέσιν μεταξὺ τῶν συγχρόνων τοῦ ζωγράφων τοῦ 18ου αἰῶνα. Ἄλλωστε δὲν μποροῦμε νὰ ἀγνοήσουμε τὴν πελοποννησιακὴν καταγωγὴν τοῦ Γ. Μάρκου, στὴν ὁποία ὀφείλεται ἀσφαλῶς ἡ ποιότητα καὶ ἀνωτερότητα τῆς τέχνης του, καθὼς καὶ οἱ εἰκονογραφικὲς καὶ τεχνοτροπικὲς τῆς ρίζες. Εἶναι γνωστὸ ὅτι κατὰ τὸν προηγουμένον 17ο αἰῶνα ἡ Πελοπόννησος ἀνέδειξε σειρὰ ἀπὸ ἀξιόλογους ζωγράφους-ἐκπροσώπους κυρίως τῆς Σχολῆς Θηβῶν —μὲ κορυφαῖο τὸ ἐργαστήριον τῶν ἀδελφῶν Κακαβά. Ἐπιπλέον, δὲν εἶναι τυχαία ἡ ἐπιλογή τοῦ Γ. Μάρκου ἀπὸ τὸν εὐπαιδευτο ἱατρὸ ἱερομόναχον Δαμασκηνὸ —Πελοποννήσιον καὶ αὐτὸς— ὁ ὁποῖος, εἴτε εἶχε ἔγκυρες πληροφορίας γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴν δράσιν τοῦ Γ. Μάρκου, εἴτε —πιθανότατα— εἶχε ἄμεση ἐπαφὴ μὲ ἔργα τοῦ καλλιτέχνη στὴν Πελοπόν-

νησο. Κατὰ τὴ γνώμη μας ἡ Μονὴ Πετράκη δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀφετηρίαν τοῦ Γ. Μάρκου, ὁ ὁποῖος —παρὰ τὰ εἰκοσιπέντε του χρόνια— ἀσφαλῶς θὰ ἦταν ἤδη καταξιωμένος δημιουργὸς γιὰ νὰ μετακληθεῖ ἐκ Πελοποννήσου καὶ νὰ ἀγιογραφήσῃ τὸ Καθολικὸ μιᾶς σημαντικῆς καὶ εὐρωστῆς Μονῆς ὅπως ἡ Μονὴ Πετράκη. Σημαντικὸ ἐπίσης εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντληθοῦν εἰδήσεις λαογραφικῆς ἀξίας γιὰ τὴ συγκεκριμένη περίοδο.

Ἀπὸ τὶς τοιχογραφίες τῆς πρώτης φάσεως, πάνω στὶς ὁποῖες ζωγράφισε τὸ συνεργεῖο τοῦ Μάρκου, διασώζεται μία κεφαλὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, πίσω ἀπὸ τὴ βόρεια πλάγια πόρτα τοῦ Ἱεροῦ. Τὸ δεῖγμα, ἐξαιρετικῆς τεχνοτροπίας, εἶναι παλαιότερο ἴσως κατὰ δύο αἰῶνες ἀπὸ τὴν ἀγιογράφηση τοῦ Μάρκου καὶ πιθανὸν ἀνάγεται στὸν 14ο ἢ στὸν 15ο αἰῶνα. Ὁ προπλασμός εἶναι μᾶλλον σκοτεινός, ἐνῶ τὸ φωτεινὸ μέρος τῆς σάρκας εἶναι περιορισμένο, κυρίως στὰ μάγουλα. Ἡ κεφαλὴ αὐτὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου εἶναι λαμπρὸ δεῖγμα τῆς ἀξίας τῆς ἀρχικῆς τοιχογραφίσεως τοῦ ναοῦ.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

- Καμπούρογλου Δ. Γρ., *Μνημεία τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Α'*, Ἀθήναι 1891.
- Κυριακίδης Κ., *Ἐκφραση, Ἱ. Μονῆς Ἀσωμάτων Πετράκη*, Ἀθήνα 1972.
- Μπίρης Σ., «Μεταγενέστερες προσθήκες στο Καθολικό τῆς Μονῆς Πετράκη», *Ἐκκλησίες στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν ᾠλωση*, ἔκδοση ΕΜΠ, Ἀθήνα 1982 — ὄπου εἰκόνες (πρβλ. 1-4 παράγραφοι) καὶ καλὰ σχεδιαγράμματα.
- Σωτηρίου Μ., «Τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς Πετράκη Ἀθηνῶν», *Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, τόμος Β', 1960-61.
- Ἀντουράκης Γ., *Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία & Ἐπιγραφικὴ*, τόμοι Α'-Γ', Ἀθήνα 2003⁶.
- Τοῦ ἰδίου, *Τὸ Δωδεκάορτο καὶ ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος*, Ἀθήνα 2003.
- Τοῦ ἰδίου, *Χριστιανικὰ Μνημεία τῆς Ἀττικῆς: Ἡ Μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν ἢ Πετράκη*, Φλώρινα 2002.
- Στουφῆ-Πουλημένου Ἰ., *Ἱερὰ Μονὴ Πετράκη*, ἔκδ. «Διήγηση», (χ.χ.).

* Παρὰ τίς φιλότιμες προσπάθειες τῶν μέχρι σήμερον μελετητῶν τῆς Μ. Πετράκη, δὲν ὑπάρχει ἀκόμη μιὰ ικανοποιητικὴ μονογραφία γιὰ τὸ ἐν λόγῳ μνημεῖο. Σωστότερη πιθανῶς θὰ ἦταν ἡ ἐξέταση τοῦ ἔργου τοῦ Γ. Μάρκου στὴ Μ. Πετράκη σὲ σχέση μετὰ δλη τὴ γνωστὴ καὶ ἄγνωστὴ καλλιτεχνικὴ παραγωγὴ τοῦ Ἀργίτη ζωγράφου.